

ДЕЛО №: 2

МОСКОВСКА САГА

Трилогија

ДЕЦА ЗИМЕ
РАТ И ТАМНОВАЊЕ
ТАМНОВАЊЕ И МИР

Уредници

ПЕТАР БУЊАК
ОЛГА КИРИЛОВА

Василиј Аксјонов

Московска сага

књига друга
Рат и тамновање

С руској њревели
НАТАЛИЈА НЕНЕЗИЋ ГАВРАНОВИЋ

Редакција њревода
ПЕТАР БУЊАК
МИРЈАНА ГРБИЋ
ОЛГА КИРИЛОВА

 INFORMATIKA

2008.

Наслов оријинала:

Василий Аксёнов

МОСКОВСКАЯ САГА
ВОЙНА И ТЮРЬМА

© Copyright by B. Aksjonov, 2002

© Copyright by izdateljstvo IZOGRAF, Moskva 2002

© Copyright for Serbia by INFORMATIKA a.d., Beograd 2008.

*Људском уму несхваћљива је
аисолућина нейрекидносћ крећања.*

Лав Толстој, *Раћ и мир*

Бива да писац приповедање започне мотом а онда тај мото већ после неколико страна потпуно заборави. У тим случајевима овај цитат окачен изнад улаза престаје да роман осветљава изнутра већ добија улогу бакарне плочице, малтене потврде пишчеве просвећености, припадништва клубу мислилаца. Потом се, како роман одмиче, и та улога губи, па ако читалац, након што прочита књигу, нађе времена да поново погледа почетак, мото му се може учинити као смешан додатак, попут фигурице „јагуара“ заварене на оронули „москвич“. Изражавајући ове мисли схватамо да себе сами излажемо нападу критичара из непријатељске књижевне групе. Некакав ће заједљивац поткачити наш раскошни толстојевски мото и истога тренутка развући усне: ево вам тога „јагуара“ на раздрнданој крнтији! Предвиђајући овакву епизоду у нашој устаљеној књижевној борби, морамо одмах да нагласимо да то овде неће бити случај и да јасно и без лажне скромности изјавимо да смо у нашој вишегодишњој белетристичкој пракси увек имали разлога да се поносимо хармоничном везом између мисли које смо узимали за мото и текста који следи.

Прво, с мотом никада не претерујемо, а друго – никада га нисмо користили као украс; ако смо некад и прибегавали магловитим народним мудростима типа: „Печурке у Рјазању окате, људи их једу а оне глѣду“, то је било само зарад додатног појачавања уметничке смутње. Дакле, овај наш горе наведени мото, ову идеју Лава Николајевича о несхватљивости „апсолутне непрекидности

кретања“, узели смо не само ради прикључивања чопору „великих зверки“ (да се ипак не лажемо), него највише због тога да започнемо наше путовање кроз Други светски рат. Овај ће мото за нас бити нешто попут јаснопољанске каљеве пећи, а баш од ње и желимо да започнемо плес развијајући, а повремено и дрско оповргавајући, велику безизлазну мисао националног генија. Кренимо, дакле, према рату у којем ћемо, у мноштву паћеника, открити и нама драга лица чланова породице професора Градова. Њихова улога у силовитом распаду времена није баш мала ако пођемо од мишљења Л. Н. Толстоја, а он је рекао да је „збир људских слобода створио и револуцију, и Наполеона, и само збир тих слобода трпео их је и уништио“.

Следствено овоме, и стари лекар Б. Н. Градов и његова жена Мери, која је толико волела Шопена и Брамса, и њихова кућна помоћница Агаша, па чак и опуномоћени позорник Слабопетуховски, у гигантском су пандемонијуму људских случајности утицали на ток историје не мање од Де Гола,* Черчила, Рузвелта, Хитлера, Стаљина, цара Хирохита и Мусолинија. Читајући недавно, поново, *Рајн и мир* – морам признати, први пут после детињства и неvezано за почетак *Рајна и ѿамновања*, него из чистог читалачког задовољства – заустављао сам се на низу Толстојевих размишљања о тајнама историје, размишљања која нас повремено радосно узбуђују сличношћу са нашим сопственим, а повремено доводе и у ћорсокак.

Поричући улогу великих људи у историјским превратима, Лав Николајевич наводи неколико примера из практичног живота. Иако се, вели он, када се казаљка на часовнику приближи броју десет, у суседној цркви зачују звона, то ипак не значи „да је положај казаљке узрок покретања звона“. Како то не значи, зачудиће се савремени ум васпитан на анегдотама. Није ваљда обрнуто? Па не може бити да звона померају казаљке. Па и звонар се ужади латио тек пошто је претходно погледао на сат. Наводећи овај пример Толстој је, међутим, у виду имао нешто друго.

* Видети Појмовник на крају књиге (*ѿрим. уредништва*).

Док посматра локомотиву у покрету, слуша писак и гледа кретање точкова, Толстој ускраћује себи право на закључак „да је у писку и окретању точкова суштина кретања локомотиве“. Писак, разуме се, не спада у узроке, али што се точкова тиче, дозволите да се посумња – управо они, обрћући се напред или назад, изазивају кретање свега што је на њих натоварено. И ту нам опет не преостаје ништа друго до да претпоставимо како је Толстој, илуструјући историјске процесе, на уму имао нешто друго.

Последњи пример, наведен у трећем делу трећег тома *Раја и мира*, све ово додатно компликује – осим ако кривицу не свалимо на издавачку кућу Правда, која је, 1984. године, објавила Толстојева дела у дванаест томова. Сељаци сматрају, пише Толстој, да у касно пролеће хладан ветар дува зато што се отвара пупољак храста. Цитирамо, алудирајући на наш сјајни мото: „...иако ми узрок хладног ветра који дува у време пупљења храста није познат, не могу да се сложим са сељацима да узрок хладног ветра јесте пупљење храста, само зато што је снага ветра изван утицаја пупољака“.

Овде се некако намеће претпоставка о обрнутом развоју догађаја: да је појава пупољака условљена дејством хладног ветра, али како се Толстој тога не дотиче, претпостављамо да он уопште не мисли на оно што је на површини – његова се мисао и снажни религиозни осећај у потпуности ограђују од позитивистичких теорија 19. века и нестају у сферама метафизике. Односно, његова мисао наједном широм отвара врата у празнину без дна, у неименованост и непознавање, где све те запањујуће појаве стоје као „ствари по себи“.

Авај, неколико редова ниже гроф неочекивано обнавља везу са својим веком „великих научних открића“ – изјављује: „Морам у потпуности да променим своју тачку гледишта и проучим законе кретања паре, звона и ветра. Исто то треба да уради и историја. Такви покушаји већ су били чињени.“

Конечно, на крају тих апстрактних и нерешених (како он сматра – за сада!) задатака, Толстој долази на идеју да „ради проучавања закона историје ваља у потпуности променити предмет проучавања,

ваља на миру оставити царе, ministre и генерале а изучавати истороне, бесконачно мале елементе који руководе масама“.

Готово марксизам. Лењин је на уму очито имао и ту жудњу за са-знањем када је грофу доделио нову титулу – „огледало руске револуције“. Уосталом, вођа је морао знати да с Толстојем није све баш тако једноставно, да се он није бавио само одразом „збира људских самовоља“, већ је и сопствену „самовољу“ додао томе збиру, а пре свега сматрао да кретањем тих бесконачних чинилаца управља оно Одозго, то јест не теорије појединих економиста или антрополога него Провиђење.

Но, ипак бива да се неки теоретичари и практичари издвоје из „збира самовоља“ и милионе шаљу у смрт а милијарде у ропство – дакле, свака је самовоља друкчија, и нама је, упркос свим жељама, тешко да се залепимо за призор људског роја, ма како упечатљив био, и одбацимо улогу личности у историји.

Ипак, сва ова размишљања о толстојевским темама, што се чини као потпуна потврда нашега мота, била су нам потребна само зато да бисмо се приближили почетку четрдесетих година и кроз тај магични кристал завирили у још једну даљину једног истог, јединог светског „слободног романа“ чијим бисмо једним делом желели да видимо и наше приповедање, и да осмотримо диван призор „људских самовоља“ у историји познат под називом Други светски рат.

ГЛАВА I

Чујете ли бат корака

Колона регрута, неколико стотина московских момака, раштркано се кретала Метростројевском улицом (бившом Остоженком) према Хамовничким касарнама. Упркос наредби „забрањено пушење у строју“, у тамној маси људи блеснули би, час овде час тамо, мајушни пламичци осветљавајући усне, врхове носева и дланове. Дојучерашњим школарцима није било први пут да диме кришом, у песницу. Они су и пошли из школе, оне у Сивцевом вражоку, где је било зборно место, односно из уобичајеног окружења. Шкрипале су цивилне ципеле, промицале су и модерне беле, колико јуче гланцане прашком за зубе „талас“, нечујно пролетале платнене патике.

Није било речено куда колона иде, па ипак сви су већ знали: у Хамовничке касарне на санитарну обраду, лекарски преглед и распоређивање. Москва је била пуста, замрачена, светиљке нису гореле, на прозоре су биле навучене дебеле завесе јер је наређено замрачење, али небо је сијало, на њему је био пун месец; ипак, главни извор светлости није био он него рефлектори – они су, својим зрацима, неприкосновени свод пресецали у разним правцима, час се укрштајући, час образујући гигантске поручничке ознаке на рукавима. Ти зраци осветљавали су само балоне противавионске одбране, али сви су знали да се у сваком тренутку може појавити и нешто друго. Градом су се шириле мукле гласине да су изнад престонице већ више пута кружили немачки извиђачи.

У дубини строја, међу својим исписницима, корачао је деветнаестогодишњи Митја Градов (Сапунов). Израстао је током ових година у прилично високог момка, широких рамена, развијених груди, мало дужих руку и краћих ногу, густе косе, широког кошчатог лица, изразитих очију које су тајанствено блистале; све у свему,

симпатичан момак. Три дана пре почетка рата завршио је средњу школу, хтео је да се упише на Медицински (наравно, по савету и уз протекцију деда Бориса), али све је кренуло другачије: није прошло ни месец и по а он је мобилисан.

Неко у строју поче песму: „Нек кипи као талас бес благородни, води се рат свети, рат народни!“ Та песма недавно је почела да се ори из звучника и одмах постала популарна. У њој је било нешто моћно-отегнуто, што не оставља простора за сумњу. Чак се и Митји, који се увек осећао као туђинац у совјетском друштву, чинило како тешки маршевски ритам и кошмарне речи („Фашистичкој гамади метак у чело следи, чврст сандук добиће човечанства изроди...“) и њега пуне некаквом снажном, мада не баш јасно усмереном јарошћу. Ипак сада, у овом строју, у ноћи, у време свог првог марша у рат, он није био узнемирен због песме него због присуства Цецилије Розенблум. Колону је пратила гомила мајки, и у њој је ужурбано корачала Цецилија. Ко ју је позвао овамо, и коме су потребне њене смешне нежности? У њој се, молим вас лепо, пробудила мамица! Каква нетактичност, у Митјиној глави врзнула се та туђа фраза – из речника деде Бориса, разуме се. Каква нетактичност! За све ове године Цецилију Розенблум њен усвојени син ниједном није назвао мајком. Њеног оца Наума Матвејевича са задовољством је звао „деда“ – уосталом, не само да га је звао већ га је и сматрао својим готово природним, готово истим таквим деком какав је и деда Борис. Поочима Кирила Борисовича, одавно нестало у колимским тундрама, ипак је памтио као оца, можда чак и више него оца, зато што му још није избрисано сећање на правога оца, Фјодора Сапунова, суровог и окрутног мужика. Он се често, у најинтимнијим тренуцима, сећао како је једном, годину дана пре хапшења, Кирил сео поред његовог кревета и, мислећи да он спава, гледао га пун љубави. Правећи се да спава кроз трепавице је, као кроз борове иглице, гледао Кирила и размишљао: Какво лице има мој отац, какве човечне очи! И сада га је, у мислима, увек називао оцем: Како ли је отац, је ли жив, нису ли изроди убили мог оца? Не сећа се да ли га је икада наглас назвао оцем, или је пак до краја остало

првобитно „чика Кирил“, али уверавао је себе да га је тако звао, и то више пута, и на крају себе убедио да је свога спасиоца од казахстанског прогонства, у којем је умрло три четвртине људи из његовог села, звао не чика, већ отац. Али очеву жену, такође спаситељку, Цецилију Наумовну, чак ни у најскровитијим мислима Митја није могао да назове мајком. А није лоша женица, понекад је чак јако добра, али као мајка није ни за шта. Несналажљива, расејана, увек невероватно немарно одевена и не баш идеално чиста (понекад је примећивао како изјутра, у неком непрекидном гунђању, псовању, у тражењу књига и цигарета заборави да се умије), не баш миришљава учена марксисткиња никако није могла да из Митјиног сећања истисне гореловску мршаву мају с њеним шамарима, сталним вучењем за уши – том једином педагошком методом коју је имала на располагању. Увредљиво и болно цимање Митја баш и није запамтио, запамтио је нешто друго: понекад га маја шчепа за уво, да га казни, повреди га, а уместо тога одједном му само привије длан преко целог уха и пригрли га, као малу птицу. Ето, то је све што му је остало од спаљене мајке.

Позив није стигао у Сребрни Борик, где је Митја готово стално живео, него у Цецилијин стан, где је био пријављен. Зато му зборно место није било на периферији, него у центру, на Булеварском прстену. У тој школи држали су их безмало двадесет четири сата, ту је из Хамовничких касарни долазила и пољска кухиња, а сваки пут када би провирио кроз прозор, иза гвоздене решетке ограде, међу другим мајкама које су се тискале, угледао би Цецилију. Гле, молим те, и у њој се пробудила мајка! Сада је журно ходала укорак с колоном, повремено почињући да трчкара. Сукња се отпозади готово вукла по асфалту, спреда се укосо задигла до левог колена у набораној дебелој чарапи. Одједном се сетио нечег сасвим срамотног – Цецилијиних сиса и како их је Кирил хватао, како их је мазео на првом састанку у оном амбару. Ту сцену, коју је дечкић полумртав од глади видео кроз пукотине у трулом бурету, Митја се увек трудио да заборави, и чинило се као да ју је и заборавио, али сад је се, ето,

сетио. Тешко је замислити да су она риђа девоља с изразито белим, пегавим телом и ова средовечна Јеврејка – једна те иста особа. Ма, како је могуће бити тако ужасна Јеврејка, тако, може се рећи, права правцата стара Јеврејка, помислио је Митја, и стресао се од гађења. Не од гађења према „тета Цили“, него према самом себи. Први пут му је пало на памет да је мајком не зове зато што је она толико очигледно Јеврејка, да је се можда чак и стиди. У кући Градових није било антисемитизма, и Митја је био васпитан у том духу, али ето, одједном као да су се негде у његовој души одшкринула некаква вратанца: схватио је да се страшно стиди Цецилије, стиди се пред новим друговима-регрутима, стиди се да они не помисле како је она његова мајка.

Колона је већ пресецала Садову улицу када Цецилија, приметивши да је наредник-пратилац отишао напред, зађе међу младиће и поче да Митји тутка завежљај са храном.

– Узми, Митјенка, ево паковање кекса с јагодама, фунта бомбона „белка“, увек си их волео, пола туцета јаја, флашица рибљег уља, само пази, обавезно да пијеш!

Рибље уље се у том смотуљку вероватно већ одавно просуло, жуте флеке разлиле су се по завежљају, смрдело је. Митја је лактом гурао пакетић:

– Не треба. Ма не треба, тета Цила!

Плашио се – не мириса, наравно, него повезаности с Јеврејком која му још тутка и смрдљиви завежљај, као намерно, као на свеопшту спрдњу. Ког је врага гурнула још и рибље уље?! Очигледно се сетила да се деци даје рибље уље... Ех, какво сам ја само ђубре, љутио се на себе.

– Ако те одмах пошаљу, Митјенка, сместа напиши. Чим стигнеш напиши, иначе ћемо сви полудети од бриге – мрмљала је Цецилија примичући му своје лице; горња усна с великим младежом испод леве ноздрве јако је штрчала, као да је хтела да га пољуби.

Момци око њега гледали су га иронично. Митју од стида обли зној.

– Добро, добро, тета Цила. Писаћу, тета Цила. Идите кући, тета Цила!

Она прекиде његово гунђање готово очајничким гласом:

– Ма каква сам ја теби „тета Цила“! Па ја сам ти мама, Митјенка!

Наредник, који се вратио до средине колоне, одједном је у редовима приметио страног тело. Ухватио је Цецилију за рукав: „Шта ти је, жено, јеси ли шенула? У војну колону? Хоћеш у затвор?“ Рукав њене вискозне блузе јако се развукао, претварајући се у нешто налик на крила слепог миша. Цецилија се спотаче, испусти завежљај, књиге поиспадаше из сламнате торбе. Колона је обиђе; само се у задњим редовима насмејаше: „Види, Јеврејка пузи!“

Онижи мршави Гошка Круткин, који је корачао поред Митје, радник са градилишта Дворца совјета, гурну га лактом и упита прилично равнодушно:

– Је ли, буразеру, јеси л’ ти од Јевреја?

Митја плану:

– Ја сам Рус! Сто посто Рус! Шта је, је л’ не видиш? Немам никакве везе са тим... с тим... немам! А ова... ова је... онако, комшиница!

Већ су прилазили засвођеној капији дугачке жуте зграде касарне кад се одједном зачуше сирене а у непосредној близини запрашта противавионски топ. Касније, већ у касарни, регрути су кроз прозоре видели како је изнад кровова Замоскворечја почео да се распламсава пламен пожара. Те ноћи на Москву су пале прве бомбе.

Узбуна је трајала неколико сати. Дан се отегао, сирене су једнако завијале, час овде час тамо тукли су топови – сада већ очито у пусти небо. Пожар на Шаболовки најзад су угасили. Очигледно, Немци су гађали радио-предајник, нису га погодили, али се запалило неколико стамбених зграда.

Трамваји су тога јутра кренули са два сата кашњења. На њих су журишале тако огромне гомиле народа да се Цецилија није усудила чак ни да им се приближи – кренула је у Лефортово пешице. А када је стигла, испоставило се да је ред за предају пакета тога дана непрегледан. Дали су јој патрњак мастиљаве оловке и она је, лизнувши га, стала у ред и на длану написала петоцифрени број. Тај број значио је да ће морати да чека читав дан, до мрака, а можда ће морати да оде и необављена посла. Рачунајте на то да ћете чекати читав дан, рекла јој је сусетка – она је за сваки случај понела плетиво. Сви су

знали да у Лефортовском затвору НКВД постоје свега три шалтера за предају пакета с храном, а понекад и од та три раде свега два, или један, да би се у време ручка сва три на два сата затворила.

Цецилија је већ стекла богато искуство у стајању у затворским редовима. Обично би понела неку књигу – Ј. Стаљина *Пишња лењинизма*, на пример, или нешто још фундаменталније, обележавала странице, исписивала цитате, то јој је касније веома помагало на предавањима. Књиге, њени вечни пријатељи, поуздане марксистичке књиге помагале су јој да се бори с одвратном стрепњом коју је у овим редовима сваки пут осећала. Ствар је у томе што пакете за Кирила нису увек примали. У његовом предмету је, очигледно, постојала некаква заврзлама, бирократска грешка. Понекад би, после читавог дана стајања у реду, пакет враћали кроз шалтер говорећи да Градова Кирила Борисовича нема у списку лица која имају право на пакет. То је могло да значи оно најстрашније... Не, не, само не то, не најстрашније, па могло је да се деси и нешто мање страшно: да су му, рецимо, привремено одузели право на пријем пакета због некаквог прекршаја тамо, унутра. Због његове принципијелности. Због његове, рецимо то отворено, тврдоглавости, могао је да наљути неке другове из администрације, зар не? А понекад су пакет примали без речи, само би јој пружили некакав списак да се потпише и то је све, а то је очигледно значило да се он налази на списку лица са правом на пријем пакета с храном, логично?

Ред испред затворског шалтера вијугао је тихим лефортовским улицицама, где се није осећао ни рат али ни двадесети век. Оградаице, голубарници изнад ниских кровова, на прозорима цвеће, напитац „гљива“ – комбуха, мачке, на углу дућан „Петролеј“, некаква глува времена, као да су осамдесете године, друштвена стагнација. Тек тамо сасвим близу затвора указује се прва савремена грађевина: бескрајни и безлични бетонски зид на којем су се повремено могле видети залепљене новине или агитациони плакати.

Ретки пролазници, становници тихих улицица, трудили су се да пролазе као да не примећују вечни ред родбине „народних

непријатеља“, испуњен муклим жамором. Можда су неки од пролазника и сами били ближњи „народних непријатеља“, и стајали негде у некаквим другим, сличним редовима, али овде нико од њих није показивао нимало симпатије према уморним „пакеташима“, тим пре што су се овде-онде, по скровитим местима у улицицама могле видети жене како чуче, или усредсређено спуштене главе ретких мушкараца: хтео не хтео, народ је излазио из реда да мокри, нарушавајући тиме идилу лефортовских улица и дворишта.

Књиге су Цецилији помагале не само да преократи време у реду, већ и да се огради од околине, односно да не осећа да је с њима у истом кошу. Коначно, ко ће га знати какви су људи око ње. Па нису наши органи могли да направе толико грешака, као у случају с Кирилом – ове жене поред ње можда стварно јесу, игром судбине, само жене, сестре, мајке осуђених политичких преступника, а можда и још неоткривене саучеснице? Никад се не зна.

Требало је оградити се и од неодговорних разговора, који су понекад били готово на ивици провокације. Е, то је Цецилији најтеже падало. Иако сама није учествовала, нехотице је послушнички: у тим разговорима једнако је промицало и нешто што се односи на Кирила. Ево сада, на пример, две жене иза леђа сашаптавају се о казни „без права преписке“. „Мој муж је осуђен на десет година без права на дописивање, али ја се ипак надам...“ – мрмљао је плачљиви гласић, као да тражи утеху. „Заборавите своје наде, драга“ – одговарао је други глас, пригушен, али готово изазивачки. „Боље тражите себи другог мужа. Зар не схватате шта значи то 'без права преписке'? Они су сви стрељани, сви без изузетка!“ Кроз пригушено риданье прва жена једва чујно изговори: „Али понекад ипак приме пакете... понекад приме...“ „Ах, маните ви то! Шта ће вам то samozаваравање?“ – немилосрдно је парирала овом аргументу друга.

Цецилија не отрпе, плану – осврну се. Две жене стајале су прислоњене на уличну светиљку – једна млада, мршава, која је тихо плакала, друга – жена средњих година, округлог лица, кратке косе и са цигаретом. Заборавивши на своја правила, Цецилија се окоми на њу:

– Ма шта лупетате?! Какве то гадости измишљате?! Ко вас то снабдева тим смрдљивим информацијама? Ако је неко осуђен и лишен права преписке, то само значи да му није дозвољено да се дописује, и то је све! А ви, грађанко, никога немојте да слушате! Ако вам примају пакете, значи да је ваш муж жив!!!

Млада жена престаде да плаче па уплашено и учестало стаде да клима Цецилији, као да каже: „Да, да, жив је, жив, само, молим вас, тише!“ А друга, округлог лица, изазивачки стежући цигарету, ћутке је гледала у страну – у њој се осећао непријатељ.

Приђе им и неколико других жена, разменише погледе пуне разумевања. Једна добра старица ухвати Цецилију испод руке: „Ма немој се кидати, мила моја, ако је жив, жив је, све је Божја воља.“ Окренула се према окупљенима који су гледали узбуђену учену Јеврејку, и објаснила: „Не примају јој пакете, у томе је ствар.“

Цецилија истрже руку, још узбуђенија: значи, већ су је приметили стални посетиоци ових редова, значи већ знају да... Ах, каква брука, бити у друштву с овим малограђанима, каква брука!

– Ако вас нису обавестили о смрти рођака, значи да је жив! – узвикнула је, још увек се трудећи да звучи самоуверено. – Постоји закон, постоји ред, и није исправно да се шире штетне гласине!

Неколико сати касније, после свих савијутака улице, нашла се у хладу километарског затворског зида. На самом његовом почетку био је залепљен плакат с огромном песницом уздигнутом изнад рогатог фашистичког шлема. Великим црним словима била је исписана самоуверена Стаљинова изјава: „Ми смо у праву, непријатељ ће бити разбијен, победа је наша!“

„Колико се снаге увек осећа у његовим речима“ – размишљала је Цецилија. „Каква уверљивост! Каква би срећа била да Кирилов предмет једном дође до њега – он би срамну казну укинуо, ја бих се заједно са својим вољеним упутила на фронт, где се и наш Митјенка већ бори, и бранили бисмо Отаџбину, социјализам!“

Звучник изнад зида певао је, као у мирна времена: „Јутро нежним светлом боји зидине старог Кремља, и буди се с освитом наша совјетска земља!“ А ствар се у међувремену није ближила освиту,

него заласку: иза зида је било већ сасвим мрачно, жене су губиле снагу. Цецилији је било мука од глади: као и увек, заборавила је да понесе нешто за јело, и као и увек нашао се неко добар, понудио јој кекса. Овога пута била је то баш она жена округлог лица у беретки. Отворивши Цецилијине омиљене бисквите, пружио је на отвореном длану: „Узмите!“

Цецилија је један за другим узела три чудесна прхка бисквита, с nelaгодом је захвалила:

– Извините, можда сам непотребно планула, али...

Жена је избегла извињавања:

– Ма разумем, свима су нам нерви... узмите још кекса. Хоћете ли цигарету?

Цецилија одједном схвати да познаје ту особу, да она чак, чини се, припада њеном „кругу“.

– Извините, је ли и ваш муж овде?...

– Па разуме се, ја сам Румјанцева, ми се знамо, Цила.

Цецилија се изненади. Заиста: Нађа Румјанцева из расформираног Института црвене професуре! А њен муж био је истакнути теоретичар, па да, Румјанцев Петар, чини се, Васиљевич. „У круговима“ су га звали Петар Громовник! Грицкајући бисквит Цецилија одједном схвати да је погрешила у најмању руку три пута: прво, ступила је у контакт са женама из реда, иако се заричала да то никада не чини; друго, помислила је на Петра Румјанцева не као на народног непријатеља него напросто као на врло пристојног теоретичара марксизма-лењинизма; треће, помислила је на њега несумњиво у прошлом времену, „био је“, као да онај који уђе под ове сводове у неку руку више и не постоји, што ће рећи, ни он, њен вољени, једина светлост што улази кроз њен прозор, њен дечак, како га је увек називала у мислима, такође као да више и не постоји, ако не...

Стигла је пред шалтер готово пред затварање. Иза шалтера је седело женско биће у војничкој блузи са поручничким еполетама.

– Презиме! Име! Очево име! Члан! Дужина казне! – заграктала је потпуно аутоматски.

– Градов Кирил Борисович, 58-8 и 11, десет година – дрхтавим гласом мрмљала је Цецилија, гурајући кроз прозорче свој завежљај.

– Гласније! – брецну се чекисткиња.

Она гласније понови вољено име, с мрским додатком контра-револуционарног члана. Чекисткиња залупи прозорче: тако је било прописано, да се не би видело како се обавља провера. Отегле су се секунде агоније. За мање од минута прозорче се отворило, завежљај је био избачен напоље.

– Ваш пакет не може бити примљен!

– Како то?! – повика Цецилија. Њена бела кожа истог је тренутка букнула, пегице као да су се распламсале у пожару попут треперавих искри. – Зашто?! Шта је с мојим мужем?! Преклињем вас, другарице!

– Никакву информацију немам. Информишите се где треба. Не задржавајте се, грађанко! Следећи! – равнодушно, навикнуто, загракта чекисткиња.

Цецилија ту сасвим изгуби главу и настави да виче нешто што већ никако није одговарало тренутку:

– Како то?! Мој муж уопште није крив! Он ће ускоро бити ослобођен! Ићи ће на фронт! Протестујем! Бездушни формализам!

– Померите се, грађанко! Не задржавајте друге! – одједном отпозади оштро, с пуно злобе, допре глас младе жене која је јутрос наглас јецала због казне „без права преписке“. Ред се ускомешао, иза ње су се гурали. Цецилија је већ сасвим изгубила главу, ухватила се за испуст испред шалтера покушавајући да се задржи, цвилела је.

– Он је жив! Жив је! Ипак је жив! У инат свима вама!

Чувши буку, један од двојице трбушастих водника који су дежурали поред врата приђе, зграби бучну Јеврејку за рамена, трже је, одвуче од шалтера.

Било је већ сасвим мрачно када се Надежда Румјанцева извукла из затворске чекаонице, исто тако необављена посла: изнела је отуд оно што је и донела – пакет хране за мужа.

Проклињући у себи „комунистичку ђубрад“ (дојучерашња комсомолка, поставши жртва режима, није ни приметила како је брзо

догурала до белогардејског речника) безвољно је кренула ка трамвајској станици и на малом скверу одједном угледала Цилу Розенблум како потпуно исцрпљена седи на клупи. На коленима су јој били листови хартије, покривени размазаним мастилом – једино писмо које је за све време добила од Кирила.

Нађа седе поред ње. Она је некако сажалењавала ту „махниту марксисткињу“ (опет, незнано одакле, испливава некакав антисовјетски израз), иако ју је вређало што је ова при претходним сусретима у редовима пред Лефортовом упорно не примећује.

– Ти још имаш среће, – уздахну – добила си писмо.

Цецилија се трже, погледа Нађу и одједном приљуби лице на раме готово непознате жене.

– То је још из тридесет девете – мрмљала је. – Једино писмо. Све сама општа места.

Нађа понови: „Ти још имаш среће“, иако је слагала: она је од „свог“ за три године добила три писма. Сасвим неочекивано помилова Цецилију по коси. Откуд та изненадна интимност? Загрливши се, две жене с уживањем заридаше.

– Зашто не примају пакете, Нађа? – упита затим Цецилија.

Румјанцева се по навици осврну, у то време освртао се сваки совјетски човек пре но што изговори штогод иоле енергичније.

– Ех, Цила, можда просто не знају где су ти људи. Не би ме чудило да је код њих тамо куплерај као и свуда.

Устале су и тешким кораком кренуле ка трамвају, као две старице, иако су биле још сасвим младе и здраве жене. Да не помињемо све остало, систем је, несумњиво, у потпуности сломио њихов интимни живот.

– Рат ће све променити – проговори Нађа. – Мораће да преиспитају свој однос према народу.

– Можда си у праву – рече Цецилија. – Али прво што морамо да преиспитамо јесте однос према партијским кадровима.

Разговарале су већ сасвим пријатељски и нису приметиле да их једна назива „они“, а друга – „ми“.

– А оне „без права на преписку“ све су уцмекали – рече Нађа.

– Није то ваљда истина? – једва чујно прошапута Цецилија, а затим проговори гласније. – Опрости мој испад, Нађа. Нерви су ми на издисају. Ипак Кирил није имао ту формулацију у пресуди, и ето видиш, ипак... писмо...

– Да, да, све ће бити у реду, Цила – храбрила ју је другарица.

Скренуле су за угао и ту их с неког отвореног прозора запљуснуше речи с радија: „Саопштење Совјетског информбироа. На правцу према Смоленску воде се жестоке борбе. Губици противника у живој сили и техници расту...“

– Чујеш?! – панично узвикну Цецилија. – Смоленски правац! Они се приближавају! Шта ће бити с нама?

Ново московско небо с балонима противваздушне одбране и зрацима рефлектора у дивљем се контрасту уздизало над забитим Лефортовским рејоном. Стари Кукуј се ужаснуто најежи од долашка саплеменика.